
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.101

Н. І. Холявко, к.е.н.

**МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ НАУКОВО-ОСВІТНИМИ
МІЖНАРОДНИМИ ПРОЕКТАМИ
В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ**

Анотація. У статті запропоновано модель управління науково-освітніми міжнародними проектами в системі державної інноваційної політики. Автором визначено ключові напрями підвищення ефективності реалізації науково-освітніх міжнародних проектів.

Ключові слова: науково-освітній міжнародний проект, програма міжнародного співробітництва, модель управління науково-освітніми міжнародними проектами в системі державної інноваційної політики.

Н. И. Холявко, к.э.н.

**МОДЕЛЬ УПРАВЛЕНИЯ НАУЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ
МЕЖДУНАРОДНЫМИ ПРОЕКТАМИ
В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИННОВАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ**

Аннотация. В статье предложена модель управления научно-образовательными международными проектами в системе государственной инновационной политики. Автором определены ключевые направления повышения эффективности реализации научно-образовательных проектов.

Ключевые слова: научно-образовательный международный проект, программа международного сотрудничества, модель управления научно-образовательными международными проектами в системе государственной инновационной политики.

N. I. Holiavko, candidate of economic sciences

**THE MODEL OF SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL
INTERNATIONAL PROJECTS' MANAGEMENT WITHIN
THE SYSTEM OF STATE INNOVATIVE POLICY**

Annotation. The model of scientific and educational international projects' management within the system of state innovative policy is offered. It is defined the key areas to rise the efficiency of scientific and educational projects' implementation.

Keywords: scientific and educational international project, international cooperation program, model of the scientific and educational international projects management within the system of the state innovative policy.

Актуальність теми дослідження. Високоєфективна проектна діяльність обов'язково передбачає врахування сучасних тенденцій глобалізації, які, у свою чергу, вимагають активізації інноваційної, науково-технічної та вдосконалення освітньої діяльності в країні з метою підвищення її конкурентоспроможності на міжнародній арені. За сучасних умов вищевказане може стати потужними конкурентними перевагами України. Впровадження досягнень науково-технічного прогресу має бути одним із головних пріоритетів діяльності у рамках науково-освітніх міжнародних проектів.

Постановка проблеми. Глобалізація та інтелектуалізація як основні тенденції розвитку світової економіки зумовлюють необхідність активізації інноваційної діяльності, що, у свою чергу, вимагає розширення та постійного вдосконалення інструментів реалізації інновацій. За сучасних умов одним із таких інструментів є науково-освітні міжнародні проекти інноваційного характеру. Однак, забезпечення високої ефективності від їх практичного впровадження потребує розробки дієвих моделей управління ними в сучасних умовах України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективного управління інноваційним науково-освітнім міжнародним співробітництвом набувають особливої актуальності в науковій

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

літературі (Каленюк І., Антонюк Л., Федулова Л., Гусев В., Тарасюк Г. та ін.). Розробка представлених у статті пропозицій здійснювалась на основі аналізу даних офіційного сайту державної служби статистики України, вивчення чинних нормативно-правових актів та використання ресурсів мережі Інтернет.

Постановка завдання. Метою статті є розробка моделі управління науково-освітніми міжнародними проектами в системі державної інноваційної політики. Основними завданнями статті є: формулювання пропозицій щодо ефективного управління науково-освітніми міжнародними проектами; визначення обсягів відповідальності учасників проекту та зацікавлених осіб; виявлення показників, що характеризують ефекти від реалізації науково-освітніх міжнародних проектів; конкретизація напрямів підвищення ефективності управління науково-освітніми міжнародними проектами на мікро- та макрорівнях.

Виклад основного матеріалу. Значний інноваційний потенціал науково-освітнього міжнародного співробітництва партнерів з різних країн проявляється у системі показників, що характеризують соціальні (ступінь досягнення поставлених цілей, поліпшення умов праці, рівень мотивації, рівень комп'ютеризації та інформатизації, обсяг впровадження екологічно безпечних технологій, рівень оплати праці, показники гендерної рівності) й інноваційні (чисельність та динаміка наукових і навчально-методичних розробок, публікацій, патентів; показники комерціалізації – кількість впроваджених розробок й обсягів виробленої інноваційної продукції; місце в національних і міжнародних рейтингах) аспекти проектної діяльності. Система управління науково-освітніми міжнародними проектами, що має передбачати розробку механізму взаємодії партнерів різних країн, представників державної влади, громадських організацій у процесі визначення та практичного впровадження ключових завдань науково-освітнього співробітництва. Важливими складовими системи управління є: реалізація принципів обґрунтування проектів на основі пріоритетів інноваційного розвитку країни, вироблення алгоритму оцінки ефективності проектів, створення інформаційної системи забезпечення проектної діяльності тощо.

Система управління науково-освітніми міжнародними проектами на загальнодержавному рівні повинна бути зорієнтованою на стимулювання економічних суб'єктів до розробки проектів відповідно до стратегічних пріоритетів інноваційного розвитку та національних інтересів України. Не менш важливим вважаємо державний контроль за недопущенням перетворення проектної діяльності на спосіб «викрадання мізків» (переманювання талановитих українських учених за кордон) або експлуатацію національного інтелектуального капіталу без забезпечення його розвитку. Головною метою національної системи управління науково-освітніми міжнародними проектами є активізація інноваційної діяльності в Україні. До основних функцій цієї системи, на нашу думку, варто віднести:

- організаційну – підтримку українських учасників науково-освітніх міжнародних проектів (наприклад, шляхом надання їм безоплатних консультаційних послуг), стимулювання залученості вітчизняних суб'єктів до проектної діяльності, забезпечення захисту національних інтересів у ході реалізації проектів;
- контрольну – мається на увазі державний контроль за тематикою науково-освітніх міжнародних проектів (їх спрямованістю на досягнення стратегічних цілей інноваційного розвитку національної економіки) та досягнутими результатами (сприяння їх комерціалізації; дифузії та подальшому розвитку);
- інформаційну – поширення вичерпних і достовірних даних про проект і, головне, його результати та їх ефективність.

Серед означених функцій системи управління науково-освітніми міжнародними проектами на макрорівні найбільш важливою, на наше переконання, є інформаційна. Останнє пояснюється динамічністю сучасного знаннєвого суспільства, у тому числі сфери освіти і науки, особливо – у міжнародних масштабах, оскільки подальший інтенсивний розвиток науково-освітнього співробітництва потребує вільного доступу його учасників до інформації про ефективно реалізовані проекти.

Функціонування національної системи управління науково-освітніми міжнародними проектами має здійснюватись на таких принципах:

- посилення відповідності проектів національним інтересам;
- інноваційної спрямованості – при відборі проектів перевагу необхідно надавати інноваційним проектам, особливо розробленим за законодавчо визначеними пріоритетними напрямами інноваційного розвитку країни;

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

- легітимності – за жодних обставин діяльності у рамках проекту не повинна йти в розріз з положеннями законодавства, чинного у країні безпосередньої реалізації проектної діяльності; на загальнодержавному рівні у даному контексті слід виокремити законотворчу діяльність і контроль за дотриманням положень чинних нормативно-правових актів усіма учасниками проектів;

- наукової обґрунтованості – управління проектами в системі державної інноваційної політики має ґрунтуватись виключно на новітніх досягненнях теорії, технологій, науки;

- врахування дії ринкового механізму [1] – йдеться про оптимальне поєднання механізмів ринкового та державного регулювання: ефективне державне втручання має орієнтуватись, у першу чергу, на усунення недоліків ринкового механізму;

- фінансово-кредитної підтримки – у даному разі мова йде про адекватну умовам ринкової економіки державну підтримку процесів розробки і практичної реалізації проектів, що здійснюється шляхом виділення коштів із державного бюджету, пільгового кредитування та оподаткування;

- інформаційного забезпечення – у ході управління проектами органи державної влади мають надавати по можливості максимально повну інформацію, необхідну для ефективної реалізації проектної діяльності в межах національної економіки (за умови, якщо це, звісно, не є державною чи комерційною таємницею) [6];

- професіоналізму – до роботи над проектом й управління ним у системі державної інноваційної політики повинні залучатись виключно висококваліфіковані й досвідчені фахівці; разом з тим, даним принципом передбачається також підготовка та перепідготовка спеціалістів, регулярне підвищення їх кваліфікації;

- сприяння розширенню масштабів міжнародного співробітництва у сфері інноваційної діяльності [4] – державна зовнішньоекономічна політика повинна реалізуватись на засадах відкритості та справедливості, забезпечуючи досягнення оптимального співвідношення між лібералізмом та протекціонізмом у діяльності органів державної влади;

- соціальної відповідальності – залучення органів державної влади та державна підтримка реалізації проектів однією із цілей має гарантування соціальної ефективності результатів їх впровадження на практиці;

- гнучкості – можливість швидкої адаптації проекту й державного управління ним до змін, поява яких є неминучою за умов сьогодення;

- прозорості, відкритості та справедливості – управління проектами в системі державної інноваційної політики має забезпечувати: відкритий доступ до інформації щодо проектів; прозорість їх практичної реалізації; справедливість розподілу доходів (вигід) від проектної діяльності між учасниками;

- суверенності – державне управління міжнародними проектами повинно бути спрямованим на гарантування збереження незалежності, територіальної цілісності та самостійності держави.

Функціонування національної системи управління науково-освітніми міжнародними проектами потребує об'єднання зусиль їх учасників (зокрема, членів проектних команд), тоді як особлива роль уряду має полягати у відстоюванні національних інтересів та стратегічно важливих цілей інноваційного розвитку національної економіки на всіх етапах життєвого циклу проекту (рис. 1).

Проведене дослідження дозволило розробити комплексну модель управління науково-освітніми міжнародними проектами в системі державної інноваційної політики, детерміновану ендогенними та екзогенними чинниками, що базується на визначенні пріоритетів державної інноваційної політики, регіональних та інституційних пріоритетів розвитку національної економіки, ключових принципів, на основі яких забезпечується функціонування та взаємодія її складових (рис. 2).

Пріоритети державної інноваційної політики визначаються законом України «про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», до яких віднесено: розвиток машинобудування, енергетики, металургії, нанотехнологій, комп'ютерних, хімічних, біотехнологій, охорони довкілля, системи охорони здоров'я населення, сільського господарства, транспортної системи, інноваційної культури суспільства та ін. [9]. Дослідження, що проводяться у ході проектної діяльності науковцями вищих навчальних закладів-учасників науково-освітніх міжнародних проектів, доцільно спрямовувати на реалізацію пріоритетних цілей інноваційного розвитку національної економіки.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

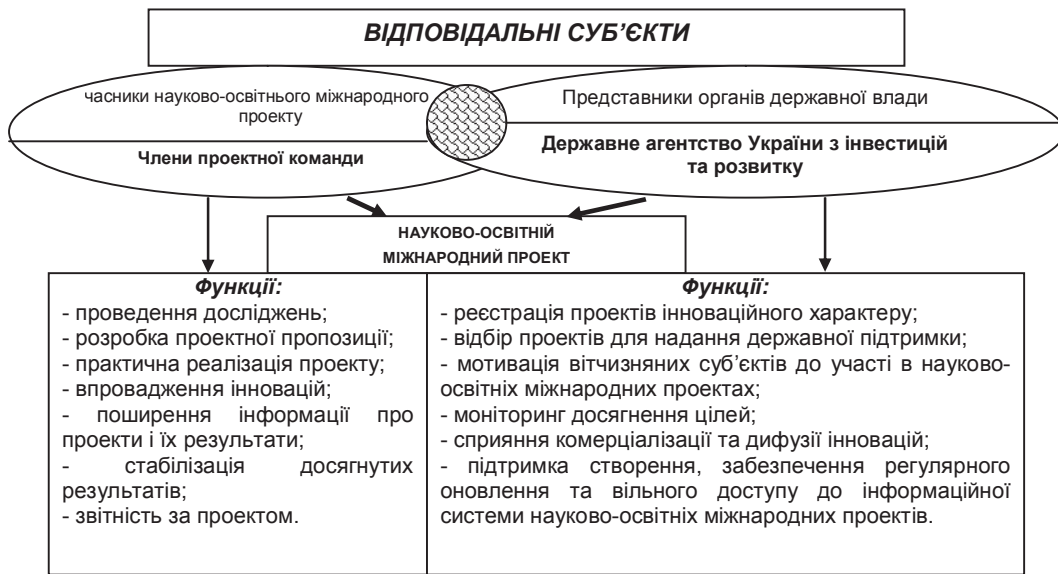

Рис. 1. Розподіл відповідальності в управлінні науково-освітніми міжнародними проектами в системі державної інноваційної політики

Джерело: розроблено автором

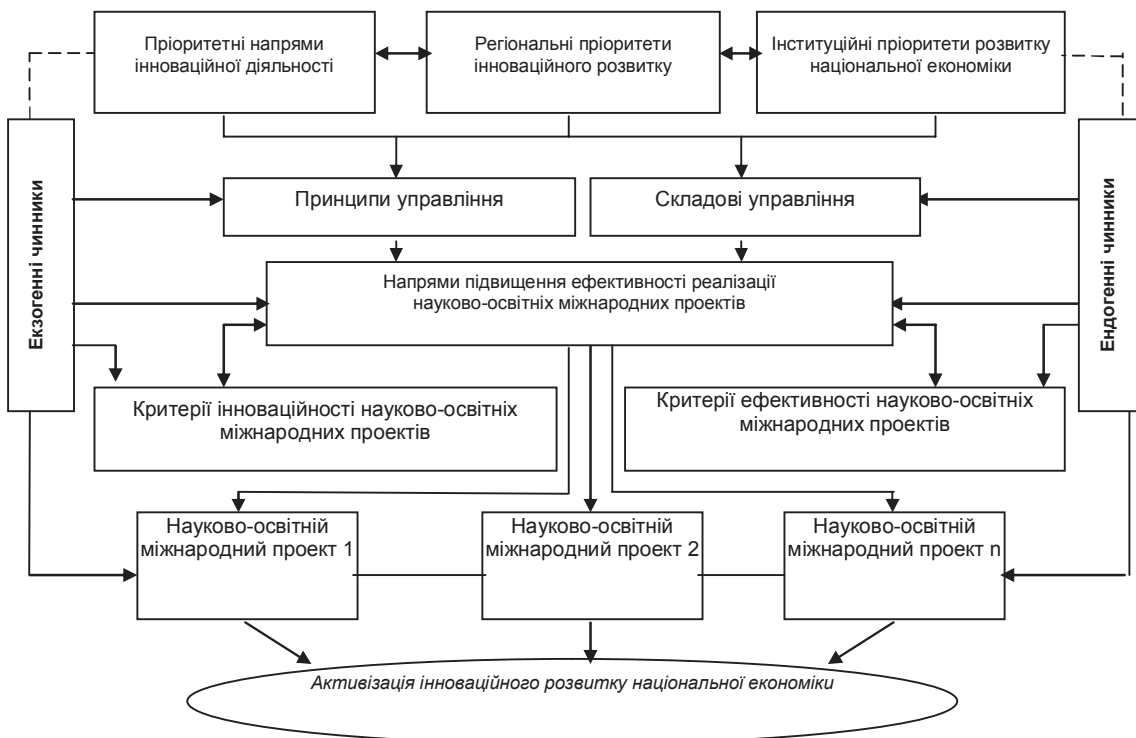

Рис. 2. Модель управління науково-освітніми міжнародними проектами в системі державної інноваційної політики

Джерело: розроблено автором

Регіональні пріоритети інноваційного розвитку мають розроблятися відповідно до законодавчо закріплених стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні, обов'язково враховувати науково-технічні та природно-кліматичні особливості й актуальні проблеми конкретного регіону, а також стан і речень його соціально-економічного розвитку [2]. Регіональні пріори-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

тети мають бути спрямованими на активізацію інноваційної діяльності в регіоні, створення всіх необхідних для цього умов, стимулювання фінансово-кредитних установ до кредитування інноваційно активних підприємств. Наприклад, пріоритетними напрямками інноваційного розвитку чернігівського регіону можемо визначити високотехнологічний розвиток сільського господарства (з огляду на переважно аграрну спрямованість області), вирішення екологічних проблем (спричинених аварією на Чорнобильській атомній електростанції та її наслідками), розвиток ІТ-технологій (зумовлено становленням економіки знань), розвиток інноваційної культури (популяризація інноваційної діяльності, впровадження новітніх технологій у сфері освіти і науки), розвиток туристично-рекреаційного господарства (зумовлено наявністю історичних пам'яток у регіоні, що можуть зацікавити туристів) та транскордонного співробітництва (зумовлено географічним положенням регіону).

Система управління науково-освітніми міжнародними проектами на національному рівні має також ґрунтуватись на визначенні інституційних пріоритетів розвитку національної економіки, що передбачає чітке визначення структур, відповідальних за реалізацію принципів державної інноваційної політики та функціональних обов'язків її працівників, а також узгодження цілей та інтересів суб'єктів (державні та громадські інститути) та об'єктів (інноваційно активні економічні суб'єкти, члени проектних команд) управління. Важливим для активізації інноваційного розвитку України є вдосконалення інноваційної інфраструктури, тобто оновлення й поліпшення функціонування системи установ та організацій, діяльність яких спрямовано на забезпечення успішності реалізації проектно-інноваційної діяльності (надання консультаційних, фінансових та різноманітних супутніх послуг вітчизняним суб'єктам науково-освітніх міжнародних проектів). Інституційне забезпечення інноваційного розвитку національної економіки вимагає підвищення інноваційної культури українців, що, згідно з чинним законодавством України (зокрема, законом України «про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»), реалізується шляхом публікації науково-освітніх видань, поширення даних про інноваційну діяльність у засобах масової інформації, впровадження новітніх комп'ютерних технологій в освітню та дослідницьку сфери діяльності, впровадження дистанційної освіти [9].

Основними складовими національної системи управління науково-освітніми міжнародними проектами, на нашу думку, мають стати: формування інформаційної системи проектів на національному і наднаціональному рівнях, моніторинг та оцінка результативності, оприлюднення й обговорення результатів. Важливим за сучасних умов глобалізації вважаємо розширення міжнародного співробітництва у сфері інноваційної діяльності, диверсифікацію джерел фінансування (зокрема, залучення коштів міжнародних організацій) та активізацію процесів інтеграції вітчизняних освітньої і наукової сфер до європейської та світової наукової спільноти. Особливо привабливим є надання державної підтримки (у першу чергу, фінансової) на реалізацію науково-освітніх міжнародних проектів, яка супроводжуватиметься впровадженням інновацій на території України, повноправним власником яких виступатимуть вітчизняні економічні суб'єкти. Не менш важливим, з точки зору управління проектними формами інноваційної діяльності на загальнодержавному рівні, є налагодження та координація розвитку співробітництва сфер освіти й науки, фінансової і виробничої діяльності.

На рівні національної економіки визначення соціальної ефективності науково-освітніх міжнародних проектів передбачає виявлення впливу проектно-інноваційної діяльності та її результатів на українське суспільство [8], що може виражатись у комплексі показників рівня життя населення, зокрема:

- збільшення доходів населення України;
- підвищення рівня освіченості населення;
- зниження рівня безробіття у країні [5];
- створення ширших умов для саморозвитку і навчання протягом усього життя для громадян України;
- розширення доступу населення до високоякісної освіти;
- підвищення якості національної системи освіти [7];
- підвищення рівня медичного обслуговування населення відповідно до світових нормативів;
- покращення здоров'я і збільшення тривалості життя населення;
- забезпечення соціального захисту вітчизняних учасників науково-освітніх міжнародних проектів;
- поліпшення умов праці членів проектно-інноваційної команди;

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

- активізація розвитку вітчизняної науки;
- забезпечення вільного доступу українських науковців до світових надбань і досягнень науково-технічного прогресу;
- підвищення рівня безпеки проектної діяльності;
- підвищення кваліфікації вітчизняних фахівців тощо.

Підвищення ефективності управління науково-освітнім міжнародним співробітництвом в системі державної інноваційної політики України, на нашу думку, забезпечується шляхом реалізації комплексу заходів, серед яких вважаємо за доцільне виокремлення наступних. Спільна діяльність у рамках проекту передбачає розподіл витрат між усіма його учасниками, що отримало назву співфінансування проектної діяльності. Фінансові ж можливості вітчизняних науково-дослідних та освітніх організацій, які можуть бути учасниками науково-освітніх міжнародних проектів, є вкрай обмеженими. За умови спрямованості проекту на досягнення цілей, стратегічно важливих для інноваційного розвитку національної економіки, адекватна державна підтримка проектної діяльності (наприклад, у вигляді пільгового оподаткування, кредитування, страхування) виявляється достатньо обґрунтованим і виправданим заходом, що забезпечує активізацію інноваційного розвитку національної економіки України. Доречною у даному контексті також є державна підтримка фінансово-кредитних установ, що надають фінансові послуги учасникам проектів [3; 10]. Зокрема, фінансової підтримки потребує здійснення фундаментальних і прикладних досліджень вітчизняними й іноземними вченими на території України. Реалізація фундаментальних досліджень потребує вагомих фінансових витрат, через що економічні суб'єкти уникають їх широкого проведення. У зв'язку з цим, державне фінансування на практиці відкриває можливості проведення фундаментальних досліджень. Разом з тим, фінансового сприяння з боку державної влади потребують і прикладні дослідження, результати яких націлені на вирішення актуальних проблем господарської діяльності.

Висновки. Таким чином, на основі вищевикладеного можемо зробити висновок, що ефективна реалізація проектної діяльності передбачає удосконалення управління як на макрорівні (управління міжнародними проектами на рівні національної економіки), так і на мікрорівні (на рівні окремого проекту), з огляду на стрімку глобалізацію економічної та науково-освітньої діяльності, незадовільні тенденції інноваційного розвитку України та доцільність спрямування науково-освітніх міжнародних проектів на досягнення стратегічних цілей розвитку національної економіки необхідним вважаємо удосконалення управління міжнародною проектною діяльністю на макрорівні. Основними напрямками вдосконалення управління науково-освітнім міжнародним співробітництвом на загальнодержавному рівні є: активна державна підтримка та стимулювання національних суб'єктів до участі у міжнародних проектах; відстоювання національних інтересів і цілей при реалізації проектної діяльності; пріоритетність впровадження інноваційних науково-технічних розробок; системне взаємоузгодження проектів різного рівня і програм; створення комплексної інформаційної системи науково-освітніх міжнародних проектів.

До найбільш важливих напрямів підвищення ефективності практичного впровадження науково-освітніх міжнародних проектів на мікрорівні можна віднести наступні: оприлюднення та обговорення результатів проектної діяльності; узгодження інтересів учасників проектів; надання безоплатних консультаційних послуг вітчизняним суб'єктам проектів; розширення системи морального заохочення найбільш активних членів проектної команди тощо.

Реалізація запропонованих у статті напрямів підвищення ефективності реалізації науково-освітніх міжнародних проектів у системі державної інноваційної політики на основі врахування впливу екзогенних й ендегенних чинників і за умови оптимального поєднання зусиль учасників проектів, представників державної влади та громадських організацій може стати одним із основних каталізаторів інноваційного розвитку національної економіки.

Література

1. Андрощук Г. О. Інноваційна політика європейського союзу / Г. О. Андрощук, Р. Є. Еннан // Наука та інновації. – 2009. – № 5. – С. 85-97.
2. Антонюк Л. Л. Регіональна складова національних інноваційних систем / Л. Л. Антонюк // Матеріали V Міжн. наук.-практ. конф. «Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції». – К.: НАДУ, 2003. – С. 92-94.
3. Васильєва Т. А. Діяльність банківських установ на ринку інноваційного інвестування: методологічні засади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Т. А. Васильєва. – Суми, 2008. – С. 35.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

4. Гусєв В. Державна інноваційна політика: аспект інтернаціоналізації / В. Гусєв // Економіка України. – 2003. – № 6. – С. 77-84.
5. Дерій Ж. В. Соціальна політика держави в контексті глобалізації / Ж. В. Дерій // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Збірник. – Чернігів : ЧДТУ, 2010. – № 41. – С. 88-92.
6. Єрмошенко М. М. Проблеми державного регулювання інноваційного розвитку підприємств і шляхи їх розв'язання / М. М. Єрмошенко // актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 3 (105). – С. 45-54.
7. Петренко В. Л. Деякі аспекти системного підходу до управління якістю вищої освіти / В. Л. Петренко // Управління проектами та розвиток виробництва: збірник наукових праць. – 2000. – № 1 (1). – С. 142-149.
8. Порошина О. О. Инновационные аспекты социально-экономического развития государства / О. О. Порошина // Імперативи розвитку України в умовах глобалізації: міжнародна науково-практична конференція, 24-26 вересня 2008 р.) : матеріали доповідей та виступів. – Чернігів : ЧДІЕУ, 2008. – С. 117-121.
9. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України № 433-iv від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради (ВРР). – 2003. – № 13. – С. 93.
10. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства : навч. посібник / Г. В. Савицька. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2007. – 668 с. – (вища освіта XXI століття).

Bibliography

1. Androshchuk H. O. Innovatsiina polityka yevropeiskoho soiuzu / H. O. Androshchuk, R. Ye. Ennan // Nauka ta innovatsii. – 2009. – № 5. – S. 85-97.
2. Antoniuk L. L. Rehionalna skladova natsionalnykh innovatsiinykh system / L. L. Antoniuk // Materialy V Mizhn. nauk.-prakt. konf. «Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia v konteksti hlobalizatsii ta yevrointehratsii». – K. : NADU, 2003. – S. 92-94.
3. Vasylieva T. A. Diialnist bankivskykh ustanov na rynku innovatsiinoho investuvannia : metodolohichni zasady: avto-ref. dys. na здobuttia nauk. stupenia dokt. ekon. nauk : spets. 08.00.08 «Hroshi, finansy i kredyt» / T. A. Vasylieva. – Sumy, 2008. – S. 35.
4. Husiev V. Derzhavna innovatsiina polityka: aspekt internatsionalizatsii / V. Husiev // Ekonomika Ukrainy. – 2003. – № 6. – S. 77-84.
5. Derii Zh. V. Sotsialna polityka derzhavy v konteksti hlobalizatsii / Zh. V. Derii // Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Zbirnyk. – Chernihiv : ChDTU, 2010. – № 41. – S. 88-92.
6. Yermoshenko M. M. Problemy derzhavnoho rehuliuвання innovatsiinoho rozvytku pidpryemstv i shliakhy yikh rozv'iazannia / m. M. Yermoshenko // aktualni problemy ekonomiky. – 2010. – № 3 (105). – S. 45-54.
7. Petrenko V. L. Deiaki aspekty systemnoho pidkhodu do upravlinnia yakistiu vyshchoi osvity / V. L. Petrenko // Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva: zbirnyk naukovykh prats. – 2000. – № 1 (1). – S. 142-149.
8. Poroshina O. O. Innovatsionnyye aspekty sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya gosudarstva / O. O. Poroshina // Imperatyvy rozvytku Ukrainy v umovakh hlobalizatsii : mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiia, 24-26 veresnia 2008 r.) : materialy dopovidei ta vystupiv. – Chernihiv : ChDIEU, 2008. – S. 117-121.
9. Pro priorytetni napriamy innovatsiinoi diialnosti v Ukraini : Zakon Ukrainy № 433-iv vid 16.01.2003 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady (VRR). – 2003. – № 13. – S. 93.
10. Savytska H. V. Ekonomichnyi analiz diialnosti pidpryemstva : navch. posibnyk / H. V. Savytska. – 3-tie vyd., vypr. I dop. – K.: Znannia, 2007. – 668 s. – (vyshcha osvita KhKhI stolittia).

Надійшла 12.02.2012